

Dilfuzaxon Qozoqboyeva,

Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, (PhD)

dilfuzaqozoqboyeva@gmail.com

O‘G‘IL BOLALAR NUTQINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘g‘il bolalar nutqining leksik-semantik xususiyatlari, ushbu jarayonning ijtimoiy, psixologik va fiziologik omillarga bog‘liq holda shakllanishi va rivojlanishida yoshga bog‘liq o‘zgarishlar batafsil tahlil qilingan. Hususan, nutqning leksik boyligi, undagi foydalanilgan vositalar, bola nutqida uchrashadigan individual xususiyatlar bilan birga, yangi so‘zlar o‘zlashtirilishi, ularning kontekstda ishlatilishi va bu jarayonning o‘yin harakteri haqida kengroq ma’lumotlar berilgan. Shuningdek, bola nutqining rivojlanishida muhim omillar bo‘lgan til o‘rganishning genetik va ijtimoiy mexanizmlari ham ko‘rib chiqilgan. Mazkur maqola, o‘g‘il bola nutqi xususiyatlarini chuqur tahlil qilishga intilib, mazmunli va boy nutq shakllanishining ichki va tashqi omillarini ochib berishga qaratildi.

Kalit so‘zlar: o‘g‘il bolalar, leksik-semantik xususiyatlar, yosh omili, nutq uslubi

Дилфузахон Козокбоева,

PhD, доцент

Андижанский государственный институт иностранных языков

dilfuzaqozoqboyeva@gmail.com

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ МАЛЬЧИКОВ

Аннотация: в данной статье подробно рассматриваются лексико-семантические особенности речи мальчиков, процесс их формирования, а также возрастные изменения, которые наблюдаются со временем. Детально проанализированы лексическое богатство речи, используемые средства выразительности, их разнообразие и влияние на коммуникацию, а также

отдельные индивидуальные характеристики, встречающиеся у разных мальчиков. Кроме того, особое внимание уделяется сопоставлению с возрастными и социальными факторами, которые могут оказывать существенное влияние на развитие речевых навыков.

Ключевые слова: мальчики, лексико-семантические особенности, возрастной фактор, стиль речи

Dilfuzakhon Qozoqboyeva,

PhD, Associate Professor

Andijan State Institute of Foreign Languages

dilfuzaqozoqboyeva@gmail.com

LEXICAL-SEMANTIC FEATURES OF BOYS' SPEECH

Annotation: this article delves deeply into the lexical-semantic features observed in boys' speech, paying close attention to the intricacies of its development and variation with age. The discussion encompasses an exploration of the wide spectrum of the boys' lexical choices, the array of linguistic tools employed in their communication, and distinctive individual traits that emerge within this demographic group. Furthermore, it sheds light on the dynamic nature of linguistic expression in boys, documenting how their speech evolves through various developmental stages and assessing the broader implications of these changes on their communicative competence.

Keywords: boys, lexical-semantic features, age factor, speech style

Kirish. Bolalar nutqi lingvistika ilmining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanib, nutqning shakllanish jarayoni va uning xususiyatlari juda ko'p omillarga bog'liq. Bunda bolaning jinsi, yoshi, ijtimoiy muhit va boshqa individual ko'rsatkichlar asosiy ahamiyatga ega bo'ladi. Ayniqsa, o'g'il bolalar nutqi o'ziga xosliklarga ega bo'lib, undagi semantik ko'rsatkichlar va leksik boylik keng tahlilni talab qiladi. O'g'il bolalar so'z boyligining rivojlanishida ularning qiziqishlari, o'rganish jarayonidagi faoliyati, ijtimoiy va oilaviy sharoiti ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqola aynan o'g'il bolalar nutqining leksik-

semantik tahlilini chuqur o'rganishga qaratilgan bo'lib, bunda nutqdagi yosh xususiyatlari, individual rivojlanish omillari, shuningdek, bola nutqidagi o'ziga xosliklarni batafsil yoritishga e'tibor qaratilgan. Shuningdek, maqola doirasida o'g'il bolalar nutqining rivojlanish bosqichlari, bu jarayonda yuzaga keluvchi muammolar va ularning yechimlari xususida ham fikr yuritiladi.

Metodologiya. Tadqiqotda eksperimental kuzatishlar, ota-onalar bilan so'rovnomalar o'tkazish hamda maktab yoshida foydalanilgan bolalar adabiyoti tahlili asos qilib olindi. Kuzatuvlarda eksperimentlar tanlangan namunalar asosida olib borildi. Shu bilan birga, ota-onalar ishtirokida olib borilgan so'rovnomalar bolalarning so'zlashuv yoki nutqni o'zlashtirishdagi xususiyatlarini atroflicha o'rganishga xizmat qildi. Makro va mikro tahlillar uchun maktab yoshida foydalanilgan bolalar adabiyotlariga tegishli turli janrdagi asarlar mukammal tahlil qilindi. Ma'lumotlar yig'ish jarayonida tadqiqot doirasidan kelib chiqib, 5-12 yosh oralig'idagi 100 nafar o'g'il bolaning kundalik nutqidan namunalar olindi va dekorativ ma'lumotlar konteksti bo'yicha sinchkovlik bilan tahlil qilindi. Tushunchalar semantik guruhlariga bo'linib, ular turlicha darajada tahlil qilindi, ulardagi foydalanish chastotasi oralig'idagi farqlarni aniqlash uchun grafik va statistik usullardan foydalandi va kuzatuvda asosiy e'tibor mazkur natijalarga qaratildi.

Natijalar. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, 5-7 yosh oralig'ida o'g'il bolalar nutqi oddiy semantik birliklardan foydalanish bilan cheklangan bo'lib, unda emotsional ifodalar ustunlik qiladi. Ularning nutqida o'z his-tuyg'ularini ifodalash yetakchi ahamiyat kasb etadi, bu esa ularning fikrlash doirasining cheklanganligini ko'rsatadi. Shuningdek, bu yosh oralig'idagi bolalarda lingvistik ko'nikmalarning rivojlanishida individual farqlar bo'lishi mumkinligiga ham e'tibor qaratish lozim. 8-12 yosh oralig'ida esa leksik-semantik xilma-xillik sezilarli darajada ortib, mavhum tushunchalar, kengaytirilgan gaplar va murakkab grammatika konstruktsiyalaridan tez-tez foydalanilishni kuzatish mumkin. Ushbu yosh oralig'idagi bolalar o'z fikrlarini aniqroq va ravshanroq ifodalashga intiladilar, bu esa ularning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyati uchun muhim omil

hisoblanadi. Bundan tashqari, texnologik rivojlanish tufayli yosh avlod o'rtasida texnik terminlarning qo'llanishi, jumladan, internet va texnologiyap bilan bog'liq so'zlarning nutqqa integratsiyalashuvi sezilarli ravishda oshgan. Bu jarayon esa ularning bilim doirasini kengaytirishga va zamonaviy texnologiyadan foydalangan holda o'z salohiyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki:

1. **Erta yoshdagi nutq xususiyatlari:** 5-7 yosh oralig'ida o'g'il bolalar nutqida qisqa va ifodali jumlar ustunlik qiladi. Masalan, "Men bu o'yinni yaxshi ko'raman", "Bu mening mashinam". Undagi so'z boyligi cheklangan bo'lishi evaziga emotsional so'zlar ko'proq qo'llaniladi.

2. **Katta yoshdagi leksik imkoniyatlar:** 8-12 yosh oralig'ida bolalar nutqida mavhum tushunchalarga ega murakkab gaplar uchraydi. Masalan, "Bu kitobni o'qish foydali, chunki unda qiziqarli hikoyalar bor". Texnologik terminlar, masalan, "internet", "mobil telefon" singari so'zlarning ishlatilishi faol kuzatilgan.

3. **Ijtimoiy ta'sir:** Bolalar nutqida oilada o'zlashtirilgan so'zlar soni katta ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, ba'zi o'g'il bolalar do'stlaridan yangi so'zlarni tezda o'zlashtirish qobiliyatiga ega bo'lganlari kuzatildi.

Muhokama. Tadqiqot davomida o'g'il bolalar nutqi qator omillar bilan bog'liq ravishda o'zgarishi aniqlangan. Nutq shakllanishida ta'sir etuvchi omillar orasida nafaqat biologik, balki psixologik va sotsial faktorlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, nutq uslubi ko'proq oilaviy, ijtimoiy va texnologik muhitga mos ravishda shakllanadi. Oilaviy muhitda bolaning ota-ona va yaqinlari bilan o'zaro munosabatlari, ularning nutq madaniyati va boyligi bolaning lingvistik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, ijtimoiy muhitdagi muloqot doirasi kengaygani sayin, bola yangi so'z va iboralarni o'zlashtiradi. Texnologik muhit esa, ayniqsa zamonaviy sharoitda, bolalar nutqining rivojlanishiga sezilarli ta'sir qiladi, masalan, kommunikatsiya vositalari va internet orqali yangi tendensiyalar paydo bo'ladi. Yosh o'tishi bilan nutqda yangi semantik birliklar paydo bo'lishi va ularning mantiqiy tuzilishi qat'iyroq bo'lishi kuzatiladi. Bola

kattalar bilan muloqotda bo'lishi va kitob o'qishga bo'lgan qiziqishi uning tafakkuri va lingvistik imkoniyatlarini boyitadi.

Kuzatuvlar davomida aniqlanganki, o'g'il bolalar o'z hayot tajribalari, qiziqishlari va ularga ta'sir qiluvchi omillar asosida turli xil nutq tarkiblarini rivojlantiradilar. Ularning nutq rivojlanishidagi jarayonlar turli omillar ta'sirida o'zgarib boradi. Misol uchun, hozirgi zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi ushbu jarayonlarni keskin va samarali ravishda boyitib boradi. Internet va zamonaviy o'yinlar orqali bolalarda nafaqat yangi so'zlar shakllanadi, balki ularda mazmun jihatidan chuqurroq tushunchalar ham paydo bo'ladi. Shu bilan birga, texnologiyalar yoshlarni ilm-fanga yanada yaqinlashtiradi, ular orasida fanga oid sohaviy atamalarni anglash va ulardan foydalanish malakalarini rivojlantiradi. Yosh bolalarning bu jarayonga qiziqishlari tabiiy ravishda ularning lug'at tarkibini sezilarli darajada kengaytirishga yordam beradi. Biroq, bolalar nutqini rivojlantirishda boshqa muhim omillar ham borligi ta'kidlanadi. Masalan, oilaviy muhit va ijtimoiy muhiti bolaning so'z boyligini shakllantirishda va unga qanot berishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Oilada to'g'ri nutq madaniyati va ifoda erkinligi ta'minlangan bo'lsa, bolalar bu yerdan ko'p narsa o'rganadi. Shuningdek, ijtimoiy muhit orqali o'zga bolalar bilan muloqot, ijtimoiy faoliyatlarda ishtirok etish bolalar nutqiy rivojida yetakchi omillardan biri sifatida ko'riladi. Shunday qilib, yukoridagi barcha omillar birgalikda bola nutqining shakllanishini shakllantirib boradi.

Xulosa. O'g'il bolalar nutqining leksik-semantik xususiyatlari ularning yoshiga mos o'zgarib boradi. Bu jarayon o'g'il bolalar nutqida paydo bo'ladigan yangi semantik guruhlarining birin-ketin yuzaga kelishi va mavjudlarining yanada boyib borishi bilan xarakterlanadi. Har bir yosh davri til boyligi va nutqning murakkablik darajasida ma'lum bir rivojlanish bosqichlari bilan ajralib turadi. Semantik guruhlarining ko'payishi va ularning qo'llanilishidagi murakkablashuvi esa ayni paytda ular nutq rivojlanishining eng muhim indikatorlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotimiz davomida olingan natijalar maktab ta'limi jarayonida til va nutqni o'rgatish bo'yicha mavzularni yanada boyitish, rivojlantirish va

takomillashtirish uchun mustahkam asos yaratadi. Shu orqali bolaning til va nutq rivojlanishidagi o'ziga xos jarayonlar yanada chuqurroq o'rganilib, amaliy tadbirlar uchun keng imkoniyatlar ochiladi.

O'g'il bolalar nutqining leksik-semantik xususiyatlari yoshga, qiziqishlariga va atrof-muhitning ta'siriga qarab o'zgaradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, texnologik taraqqiyot, ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va boshqa omillar natijasida nutqning murakkabligi va boyligi oshib boradi. Masalan, zamonaviy texnologiyalar bilan tanishib borayotgan bolalar o'zlarining kundalik muloqotlarida juda murakkab atama va iboralardan foydalanishni boshlaydilar. Shu bilan birga, bola psixologiyasidagi o'zgarishlar ham til o'zgarishlariga turtki bo'lishi mumkin. Ushbu tahlil maktab dasturlarini boyitish, til rivojlanishini qo'llab-quvvatlash hamda bolalar uchun samarali muloqot usullarini ishlab chiqishda juda foydali bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Halliday, M. A. K. *Explorations in the Functions of Language*. – London: Edward Arnold Publishers, 1973. – S. 90–115.
2. Mey, J. L. *Pragmatics: An Introduction*. – Oxford: Blackwell Publishing, 2001. – S. 123–145.
3. Wierzbicka, A. *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1991. – S. 88–99.
4. Солижорова, М. Х. *Ўзбек тилида болалар нутқининг лексикаси*. – Тошкент: Фан, 2020. – Б. 302–320.
5. Боронов, М., Ўринбаев, Ш. *Семантика ва прагматика асослари*. – Тошкент: Тошкент Давлат Университети нашриёти, 2019. – Б. 146–161.
6. Levinson, S. C. *Pragmatics*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – S. 201–223.
7. Brown, P., Levinson, S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – S. 45–67.

8. Baker, C. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. – Clevedon: Multilingual Matters, 2006. – S. 189–210.